

การพัฒนางานอาหารปลอดภัยด้วยการสร้างภาคีเครือข่ายของภาครัฐ และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

เภสัชกรหญิงปิยฤดี ฉายแสงมงคล
หัวหน้ากลุ่มงานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์

ปัจจุบันอาหารได้รับการยอมรับจากทั่วโลกว่าเป็นหัวใจสำคัญที่ส่งผลต่อสุขภาพ อาหารหลักของคนทั่วโลก คือผลผลิตการเกษตรและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อสัตว์ ดังนั้นสิ่งปนเปื้อนที่มากับผลิตภัณฑ์เหล่านี้จึงมีผลต่อสุขภาพของผู้บริโภคโดยตรง จากรายงานขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ในปี 2558 พบว่าประเทศไทยมีการใช้ยาฆ่าแมลงมากเป็นอันดับ 5 ของโลกและใช้ยากำจัดวัชพืชเป็นอันดับ 4 ของโลก ขณะที่ปี 2561 กรมควบคุมโรคกระทรวงสาธารณสุขรายงานผู้ป่วยจากพิษสารกำจัดศัตรูพืชทุกชนิดทั้งหมด 6,079 คน หรือคิดเป็นอัตราป่วย 12.95 คนต่อแสนประชากร ซึ่งเป็นการรายงานเฉพาะผู้ป่วยที่มาเข้ารับการรักษาในสถานบริการของภาครัฐ รวมทั้งเมื่อปี 2562 ประเทศไทยนำเข้ายากำจัดวัชพืชเป็นอันดับ 2 ของโลกและนำเข้าสารเคมีมากกว่า 65,310 ตันต่อปี

จากการศึกษาของสำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงสาธารณสุข ในปี 2540 พบว่าเกษตรกรที่มีผลการตรวจเลือดอยู่ในเกณฑ์ไม่ปลอดภัยอันเนื่องจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชถึงร้อยละ 16.35 และปี 2550 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 39 ปัญหาดังกล่าวมิได้มีผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ปลูกเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อผู้บริโภคด้วย โดยมีผลการตรวจระดับสารเคมีตกค้างในเลือดนักเรียน บุคลากร และข้าราชการของมหาวิทยาลัยหลายแห่งพบสารเคมีในระดับที่เสี่ยงสูงถึงร้อยละ 89.22 จัดว่าไม่ปลอดภัย ผลดังกล่าวสูงกว่าที่พบในกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูก

จังหวัดนครสวรรค์กำหนดยุทธศาสตร์เป็นศูนย์กลางการผลิตข้าวและพัฒนาผลผลิตการเกษตร ที่มุ่งเน้นการลดความเสี่ยงจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช แต่กลับพบอัตราป่วยสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ และจากข้อมูลระบาดวิทยาการเฝ้าระวัง พบว่าจังหวัดนครสวรรค์ มีอัตราป่วยของโรคพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช สูงอยู่ในกลุ่ม 10 ลำดับแรกของ ประเทศที่มีการใช้สารเคมีภาคเกษตรกรรมมากกว่า 3 ล้านกิโลกรัมต่อปี ปี 2547 ค่าเฉลี่ย 5-10 กิโลกรัม (ลิตร) ต่อคนต่อปี และเพิ่มขึ้นเป็น 20-28 กิโลกรัม (ลิตร) ต่อคนต่อปี ในปี 2553 ในพื้นที่ที่ทำการเกษตร ทั้งหมด 3,957,402 ไร่ เกษตรกรจำนวน 487,323 คน ซึ่งชี้ให้เห็นถึง การใช้สารเคมีทางการเกษตรในทุกกลุ่มแบบขาดความระมัดระวังและเกินความจำเป็น ผลจากการตรวจเลือดเกษตรกร ปี 2556 จำนวน 1,340 คน พบสารเคมีกำจัดศัตรูพืชตกค้างในระดับมีความเสี่ยงและไม่ปลอดภัย ร้อยละ 46.5 โดยอำเภอที่มีอัตราป่วยสูงได้แก่ อำเภอท่าตะโก อำเภอบรรพตพิสัย อำเภอยะหริ่ง และอำเภอไพศาลี โดยมีอัตราป่วย เท่ากับ 8.62, 6.82, 3.36 และ 1.39 ต่อประชากรแสนคน ตามลำดับ

กระทรวงสาธารณสุขเป็นองค์กรที่รับผิดชอบดูแลผู้ป่วยที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าว จึงกำหนดกิจกรรมงานอาหารปลอดภัย ภายใต้การดูแลของกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด และเป็นหน้าที่หนึ่งของเภสัชกรในทุกหน่วยบริการในระดับอำเภอได้กำหนดกิจกรรมเพื่อมาดูแลแก้ปัญหา ได้แก่

1. การตรวจเฝ้าระวังการปนเปื้อนของสารเคมีในผลผลิตทางการเกษตร สารเคมีที่สามารถตรวจพบได้คือกลุ่ม organophosphate และ carbamate แต่ปัญหาที่พบคือภาครัฐขาดการเฝ้าระวังสารเคมีทางการเกษตรที่ไม่สามารถตรวจได้ เช่น สารเคมีในกลุ่ม pyrethroid และ organochlorine เป็นต้น เพราะชุดทดสอบมีราคาสูง และสารเคมีที่สำคัญคือยากำจัดวัชพืชในกลุ่ม paraquat, glyphosate, clorpyrifos, phenoxy ฯลฯ ที่มีรายงานจากสถาบันทางการแพทย์ว่าก่อให้เกิดโรคมะเร็งต่อมน้ำเหลือง โรคเบาหวาน

ชนิดที่ 2 และโรคพาร์กินสัน โดยสารดังกล่าวพบในท้องตลาดอย่างกว้างขวาง มีชื่อการค้ามากกว่า 300 ชนิด และภาครัฐไม่มีมาตรการในการเฝ้าระวังการปนเปื้อนดังกล่าว

2. การให้สุขศึกษาด้านการล้างผักมากกว่า 16 วิธี การให้ความรู้ใช้สื่อการสอนและการรณรงค์ในตลาดสดแก่ผู้บริโภค ปัญหาคือปัจจุบันพฤติกรรมผู้บริโภคของคนไทยนิยมการบริโภคอาหารสำเร็จรูป ซึ่งผู้ประกอบการอาจขาดความตระหนักในด้านคุณภาพ ทำให้พบสารเคมีตกค้างในกลุ่มผู้บริโภคเกินมาตรฐาน ในอัตราสูงกว่ากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูก แสดงให้เห็นถึงว่าการดำเนินงานด้านอาหารปลอดภัยในงานคุ้มครองผู้บริโภคอาจยังไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว

3. บทบาทเภสัชกร ตรวจเฝ้าระวังสารเคมีปนเปื้อนในผักและผลไม้ตั้งแต่ปี 2545 - 2555 ซึ่งพบ การปนเปื้อนดังกล่าวภายในตลาด ของ อำเภอบรรพตพิสัยอย่างต่อเนื่อง จึงลงพื้นที่สำรวจพฤติกรรมปลูกของเกษตรกรใน อำเภอบรรพตพิสัย พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เข้าใจถึงพิษของสารเคมีและมีการใช้อย่าง ผิดวิธี และไม่ได้ดำเนินการตามหลัก GAP (Good Agriculture Practice) จึงเกิดโครงการโดยความร่วมมือกับเกษตรกรอำเภอ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องพิษของสารเคมี และอบรมการทำเกษตรอินทรีย์สำหรับเกษตรกรที่สนใจเลิกใช้สารเคมี เมื่อย้ายมาปฏิบัติงาน ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์ จึงประสานการทำงานโครงการอาหารปลอดภัยระหว่างกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์ และเกษตรจังหวัด เป็นภาคีเครือข่ายร่วมกับองค์กรเอกชน นำมาสู่การจัดตั้งชมรมเกษตรสุขภาพและเครือข่ายจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นการขับเคลื่อนงานอาหารปลอดภัยที่เน้นการทำงานด้วยการสร้างภาคีเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของประชาชน

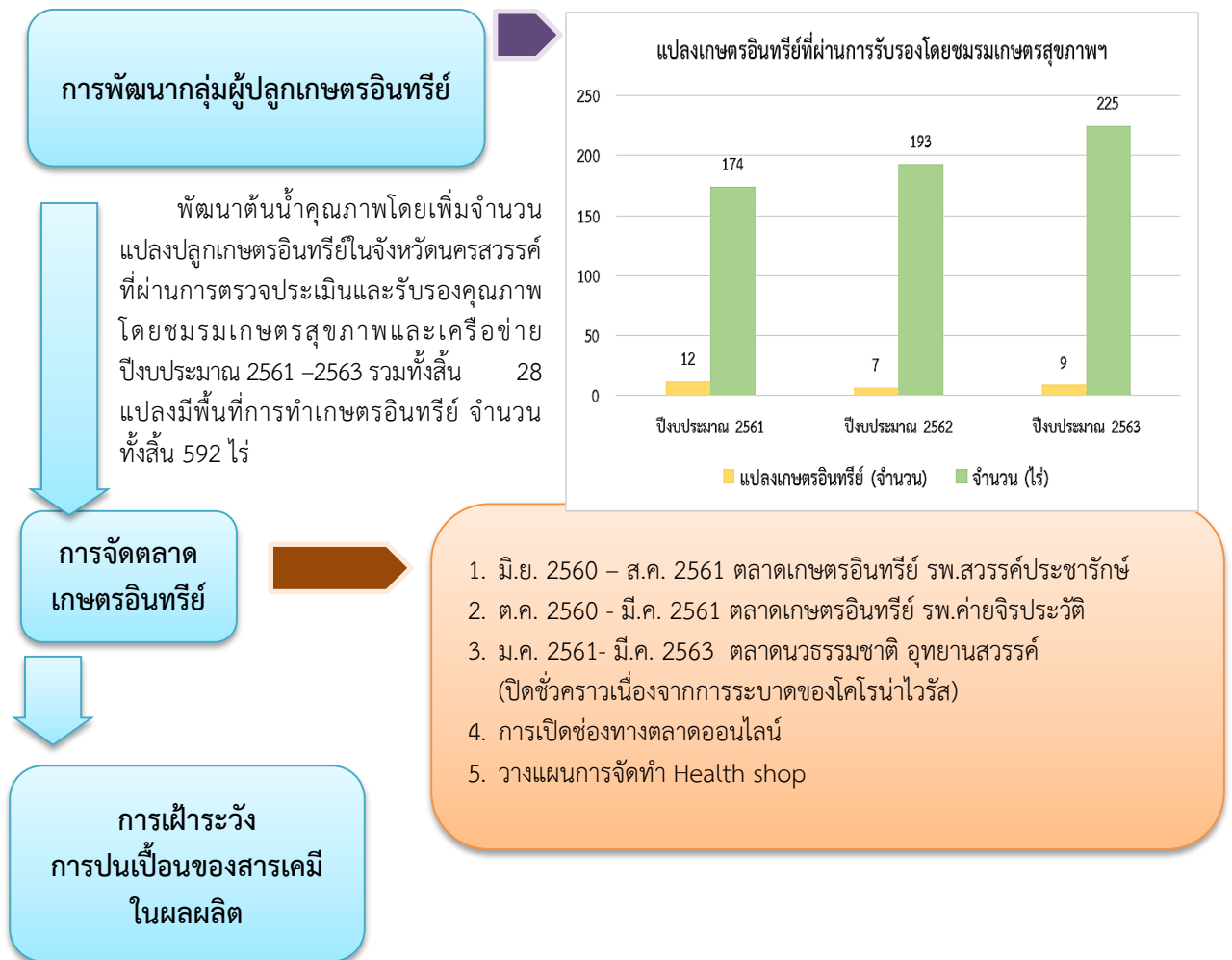
วัตถุประสงค์โครงการ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อพัฒนาต้นน้ำให้มีคุณภาพ โดยการขยายเครือข่ายเกษตรกรให้หันมาปรับเปลี่ยนกระบวนการปลูกให้ได้ผลผลิตที่ไร้สารเคมี และเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกด้านการเกษตรอินทรีย์ให้เพิ่มขึ้น
2. พัฒนากลางน้ำให้มีมาตรฐาน โดยการจัดตลาดให้เป็นศูนย์กลางของการรวบรวมผลผลิตผลการเกษตรที่มีการตรวจสอบและเฝ้าระวังการปนเปื้อนของสารเคมี ตลอดจนพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตรให้มีคุณภาพ รวมทั้งพัฒนารูปแบบบรรจุภัณฑ์เน้นการใช้วัสดุจากธรรมชาติ ลดการใช้กล่องโฟมและพลาสติก รวมถึงพัฒนาผู้ประกอบการ ให้มีการแปรรูปอาหารสำเร็จรูปเพื่อการดูแลผู้ป่วยเฉพาะโรคและผู้ที่ต้องการปรับพฤติกรรมบริโภค เพื่อสนับสนุนนโยบายการส่งเสริมและป้องกันสุขภาพ
3. พัฒนาปลายน้ำให้ปลอดภัย โดยเพิ่มช่องทางให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงผลิตภัณฑ์ของโครงการได้สะดวก โดยใช้สื่อทางสื่อสังคมออนไลน์และดำเนินการจัดกิจกรรมสุขภาพ เพื่อเป็นการสร้างสุขภาวะแก่คนในสังคมมากขึ้น

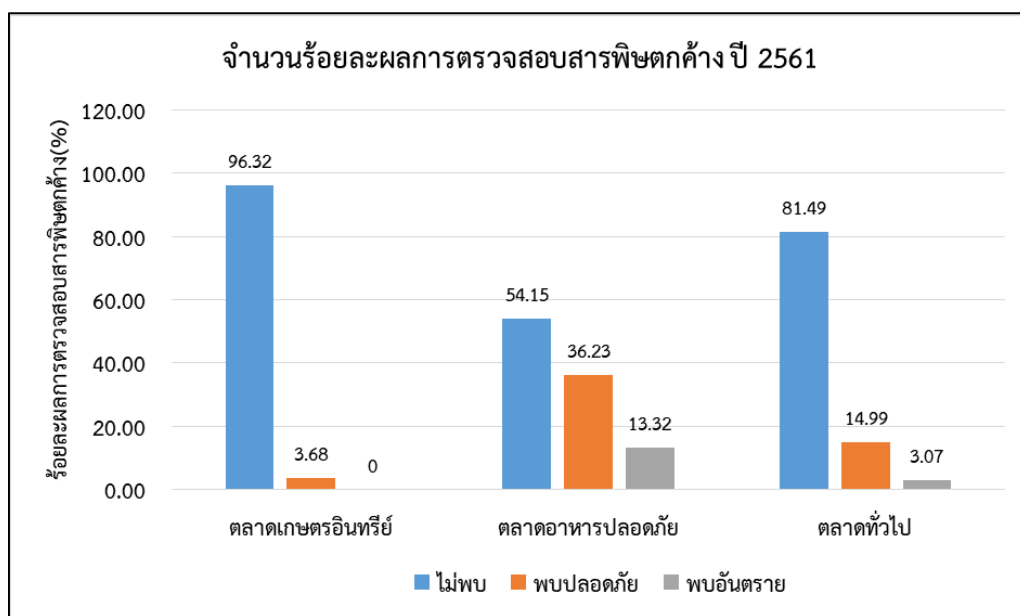
ผังแสดง ภาคีเครือข่ายอาหารปลอดภัย ภาครัฐ / ภาคประชาชน

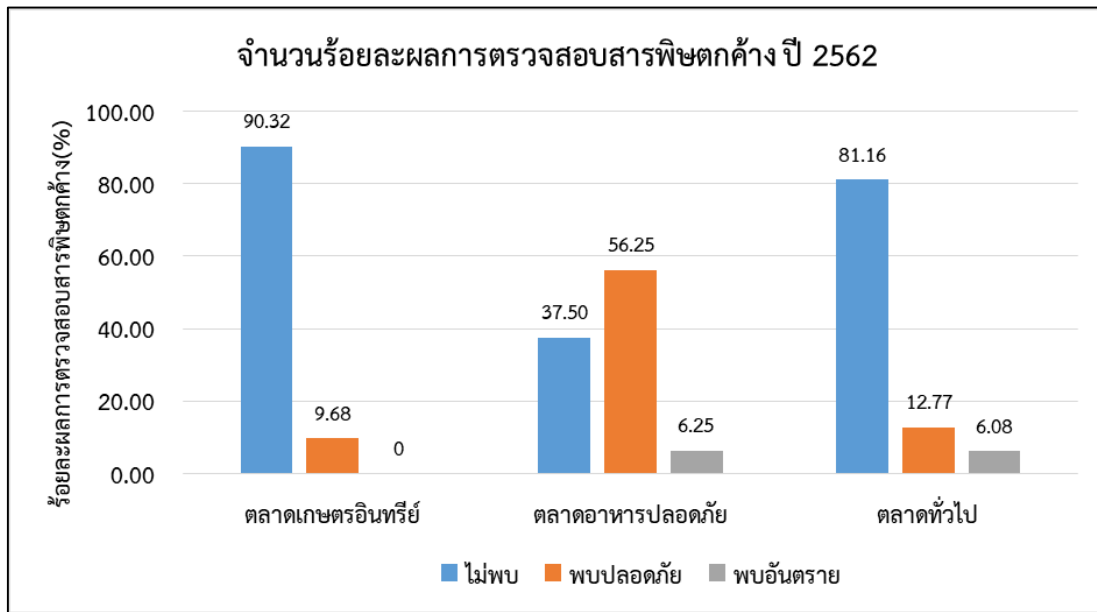

ผลการดำเนินงานอาหารปลอดภัยของชมรมเกษตรสุขภาพและเครือข่าย ปี 2560 - 2563

กราฟแสดงข้อมูลผลการตรวจสอบสารพิษตกค้างในผักผลไม้ในตลาดแต่ละประเภท

หมายเหตุ ตลาดเกษตรอินทรีย์ หมายถึง ตลาดนวัตวิถี
 ตลาดอาหารปลอดภัย หมายถึง ตลาด ชกส., ตลาดค้าปลีก, ตลาดเจ้าคณะ
 ตลาดทั่วไป หมายถึง ตลาดบ่อนไก่, ตลาดหัวรอ, ตลาดศรีนคร

มาตรการดำเนินการเพื่อตรวจสอบสารเคมีตกค้างในผลผลิตทางเกษตรที่มาจำหน่ายในตลาดนวัตวิถี จะมีการเก็บตัวอย่างเดิมเพื่อมาประเมินในการยืนยันซ้ำอีกครั้ง หากพบว่าการปนเปื้อนของสารเคมีจริงจะมีมาตรการในการดำเนินการดังนี้

ความร่วมมือในการดำเนินการเพื่อให้เกิดการคุ้มครองผู้บริโภคด้านอาหารปลอดภัย เป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะอาหารเป็นเรื่องของทุกคน กระทรวงสาธารณสุขเป็นส่วนหนึ่งในสายธารแห่งสุขภาพนี้ ซึ่งหากเราสามารถเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องให้มีความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน จะนำมาสู่การสร้างสังคมที่มีอาหารที่สะอาด มีคุณภาพ เป็นการช่วยลดจำนวนผู้ป่วยเข้าสู่สถานบริการด้านสาธารณสุขในภาครัฐได้อย่างยั่งยืนมากขึ้น ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญของกรมเกษตรสุขภาพและเครือข่ายในการพัฒนา ต้นน้ำคุณภาพ กลางน้ำมาตรฐาน ปลายน้ำปลอดภัย ด้วยการสร้างภาคีเครือข่ายของภาครัฐและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน